

DOI: <https://doi.org/10.15388/MPIS.2024.11>

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkų karjera ir ją lėmę veiksniai 1566–1623 metų Lietuvos Metrikos duomenimis

VITA MALAŠINSKIENĖ

Vilniaus universitetas

El. paštas diemantaite@gmail.com

Raktiniai žodžiai: kanceliarija, raštininkas, dokumentas, Lietuvos Metrika, rusėnų kalba, lotynų kalba.

XVI a. modernėjant Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei (toliau – LDK) valstybės kanceliarija tapo viena svarbiausių institucijų. Ji buvo atsakinga už valstybės administravimą, komunikaciją, diplomatinį susirašinėjimą. Ne tik dėl informacijos prieinamumo, bet ir karjeros galimybių institucijos viduje. Kanceliarija buvo patraukli bajorijos atstovams, kurie dėl savo kilmės negalėjo gauti pačių aukščiausių pareigybių valstybėje. Geriausias to pavyzdys – LDK kancleris Leonas Sapiega, kuris nuo sekretoriaus pakilo iki aukščiausio vadovo – LDK kanclerio ir įtvirtino Sapiegu giminę valdančią elite.

Nagrinėjant LDK kanceliarijos struktūrą minėtuju laikotarpiu akiu vaizdu, kad vienu raštininkų pareigos nuolatos kilo, kai kurie pasiekė aukščiausius postus valstybėje ir taip kėlė savo giminės prestižą, o kiti liko vietoje arba tenkinosi titulinėmis pareigybėmis be jokios realios funkcijos. Tad šio straipsnio **tikslas** yra atsakyti į klausimą – ar aktyvus darbas LDK kanceliarijoje galėjo lemti sėkmingą kopimą karjeros laiptais, ir aptarti, kokios kitos priežastys galėjo lemti sėkmingą karjerą LDK kanceliarijoje.

Metodai. Darbe daugiausia bus naudojami statistiniu metodu. Skaičiuosime, kiek kiekvienas raštininkas pasirašė dokumentų Lietuvos Metrikoje per vienerius savo darbo metus. Taip tiksliau bus pamatuojamas raštininko produktyvumas, nes vienas galėjo dirbti 10 metų ir pasirašyti tiek pat dokumentų, kiek kitas per dvejus metus. Gautus duomenis lyginsime tarpusavyje, jie pateikiami prieduose. Žinoma, statistinis metodas nėra be trūkumų, nes dalis

raštininkų vykdavo į įvairias diplomatinės misijas ir kelionėje, išskyrus diplomatinės sutartis (jei pavesta) ar ataskaitas, jokių kitų oficialių dokumentų nepasirašydavo. Kita vertus, statistinis metodas padės pamatyti, ar tikrai išvykos į diplomatinės pasiuntinybes mažino raštininko pasirašytų dokumentų statistiką. Naivu būtų manyti, kad siuntimas į diplomatinės pasiuntinybes ir būtent nedidelis pasirašytų dokumentų skaičius lemtų karjeros perspektyvų mažėjimą. Taip pat, siekiant nustatyti, kokie kiti faktoriai galėjo lemti raštininkų karjerą, bus taikomas prozopografinis metodas.

Chronologija. Didžiausi pasikeitimai kanceliarijoje vyko 1566 m., kai po teis-
mų ir administracijos reformos įsigalėjo Antrasis Lietuvos Statutas ir atsirado
pakanclerio pareigybė. 1623 m. po daugiau nei 30 metų vadovavimo kance-
liarijai etmono pareigas pradėjo eiti Leonas Sapiega, o LDK kanceliarijai va-
dovauti ėmėsi Albertas Radvila. Per šį laikotarpį (1566–1623 m.) LDK atstovai
pasirašė Liublino uniją, o po paskutiniojo Jogailaičio Žygimanto Augusto
mirties Lenkijos ir Lietuvos valstybė susidūrė su pirmaisiais tarpuvaldžiais,
jos soste įsigalėjo Vazų dinastijos atstovas Žygimantas Vaza. Visi šie įvykiai
savaip lietė ir LDK kanceliariją, ypač jos personalą.

Sąvokos. Kadangi kanceliarijos archyvas – Lietuvos Metrika buvo perrašytas
XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje, o dokumentų originalai nebus tiriami,
negalime patikrinti dokumento autorystės. Taip pat nežinoma, ar raštininkas
dokumentus surašydavo pats, ar tai patikėdavo rašovams (dijokams), o pats tik
patikrindavo dokumentą ir po juo pasirašydavo savo vardą. Todėl šiame straips-
nyje bus vartojamas terminas **dokumento pasirašymas**, nurodant, kad doku-
mento gale yra tam tikro raštininko vardas ir pavardė. Kanceliarijos darbuo-
tojai – raštininkai – istoriografijoje vadinami didžiaisiais¹. **Didžiojo raštininko**
pavadinimą galima aptikti istoriografijoje, tačiau raštininkų skyrimo privilegijo-
se jie nėra įvardijami didžiaisiais, rus. *великий*, o paprasčiausiai – *писарь*². Taigi
šiame darbe, laikantis šaltinių kalbos, bus vartojamas raštininko terminas.

Istoriografija. Pagrindiniai tyrimai, skirti LDK kanceliarijai, dažniausiai
chronologiškai apsiriboja Liublino unija 1569 m. ar Žygimanto Augusto mir-

1 *Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, sud. A. Dubonis, D. Antana-
vičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2016, p. 86.

2 LM raštininkų skyrimų privilegijos.

timi 1572 m.³ Svarbu pažymėti, jog daugelis šių tyrimų atsirado Lietuvos Metrikos tyrimų kontekste. XVI–XVII a. LDK kanceliarijos veiklos ar struktūros tyrimų yra dar mažiau. Manytina, kad tai susiję su įsisenėjusiu požiūriu, jog po Liublino unijos LDK institucijos veikė taip pat kaip Lenkijos karalystėje⁴, taip pat su Lietuvos Metrika, kurios leidyba koncentruojasi į seniausias knygas ir kol kas pasiekė tik XVI a. vidurį–to amžiaus antrą pusę⁵. Nuomone, kad LDK kanceliarija veikė taip kaip Lenkijoje, griaua lenkų istorikai, kurie patys pripažįsta, jog trūksta išsamių Lenkijos karūnos Didžiosios ir Mažosios kanceliarijų veiklos bei struktūros tyrimų⁶. Be kita ko, skirtumai tarp Lietuvos Metrikos ir Lenkijos karūnos metrikos akivaizdūs, nors yra ir panašumų⁷.

LDK kanceliarijos raidą ir jos archyvą apžvelgė lietuvių istorikai leidinyje⁸, kuris apima kanceliarijos istoriją nuo jos formavimosi iki pat XVIII a. Tačiau dėl tyrimų stokos XVI a. antrai pusei skirtoje kanceliarijos istorijos dalyje R. Ragauskienė dažnai aptaria XVI a. pirmąją pusę arba XVI a. vidurį.

3 J. Bardach, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, p. 351–378; P. K. Grimsted, *Czym jest i czym była Metryka Litewska? (stan obecny i perspektywy odtworzenia zawartości archiwum kancelaryjnego Wielkiego Księstwa Litewskiego)*, *Kwartalnik historyczny*, 1985, N 1, p. 55–83; *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica: 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sudarytojai Z. Kiaupa, A. Urbanavičius, Vilnius, 1998, p. 293; R. Čapaitė, *Gotikinis kursyvas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje*, Vilnius, 2007, p. 543; A. Vasiliauskas, *Vytauto Didžiojo diplomatika: išorinės žymės*, *Senovė*, 1938, t. 4, p. 135–172; E. Saviščevas, *Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą*, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2008, t. 1, p. 115–173; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka: studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim, 2014, p. 314; A. Груша, *Канцелярия Вялікага княства Літоўскага 40–х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006, p. 215; A. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015, 465 p.; to paties papildytas leidimas: *Кризис доверия? Появление и утверждение правового документа в Великом Княжестве Литовском (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Москва–Санкт-Петербург, 2019.

4 *Susigrąžinant praeitį...*

5 K. Łopatecki, *Analiza współczesnych edytorskich badań międzynarodowych: Metryka Litewska (1987–2021)*, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2023.

6 *Dyplomatyka staropolska*, pod. red. T. Jurka, Warszawa, 2015.

7 A. І. Дзярновіч, *Метрыка ВКЛ і Метрыка Каронная: спецыфіка адрозненняў канцелярскіх традыцый*, in: *Актуальныя праблемы істочніковедзення: матэрыялы VII Міжнароднай навучна-практычнай канферэнцыі*, Вiтeбск, 27–29 апреля 2023 г, t. 2.

8 *Susigrąžinant praeitį...*

Darbe autorė nevengia kartoti, kad LDK kanceliarija „veikė taip kaip Lenkijoje“. Kiek išsamiau kanceliarijos veiklos klausimus aptaria Darius Antanavičius, nagrinėdamas pakanclerio knygų susiformavimą. Nors kai kurie istorikai teigia, kad įsteigus pakanclerio pareigybę LDK kanceliarija skilo į didžiąją ir mažąją⁹, D. Antanavičius 2007 m. įrodė, kad kanceliarija į didžiąją ir mažąją skilo tik XVII a. antrame dešimtmetyje. Tad tenka konstatuoti, kad kol kas nėra tyrimų, kurie nagrinėtų, ką 1566 m. įvesta pakanclerio pareigybė pakeitė LDK kanceliarijoje, tiek struktūriškai, tiek jos veikloje¹⁰.

Kanceliarijos darbuotojų biografijas randame daugiatomiaame *Lenkų biografiniame žodyne*¹¹. Šiame leidinyje pavyko rasti beveik visų 30 raštininkų, dirbusių LDK kanceliarijoje 1566–1623 m., biografijas. Šios biografijos yra labai skirtingų apimčių ir išsamumo. Kadangi minėtas žodynas dar nėra baigtas, darbe naudojamosi baltarusių enciklopedijomis, skirtomis LDK istorijai¹², ir kitais įvairių autorių darbais, kuriuose minimi LDK raštininkai.

Apibendrinant istoriografiją galima teigti, kad XVI a. pradžios kanceliarijos veikla yra nemažai tyrinėta, o iš XVI a. antros pusės laikotarpio turime tik tyrimų, susijusių su tam tikrais kanceliarijos istorijos aspektais, ir sudarytų įvairių sąrašų. Individualios raštininkų biografijos dėl įvairių aplinkybių yra skirtingos apimties ir nė vienoje raštininko biografijoje nėra išsamiau pažvelgta į darbą kanceliarijoje ar matuotas jo aktyvumas joje.

Šaltiniai. Pagrindinis šaltinis, naudojamas šiame darbe, – Lietuvos Metrika, kuri yra LDK kanceliarijos archyvas, iš principo ir sudarytas LDK raštininkų. Daugiausia remiamasi Lietuvos Metrikos mikrofilmais, saugomais Lietuvos valstybės istorijos archyve¹³, ir keliomis publikuotomis LM knygomis¹⁴. Nau-

- 9 I. Lukšaitė, J. Kiaupienė, *Lietuvos istorija. T. 5, Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius, 2013, p. 506.
- 10 D. Antanavičius, Ревизия книг Литовской Метрики 1641 г. и формирование самостоятельной группы вице-канцлерских книг, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, red. kol. pirm. A. Dubonis, Vilnius, 2007, p. 144.
- 11 *Polski słownik biograficzny*, Warszawa, Kraków (toliau – PSB), 1935–2015.
- 12 Вялікае Княства Літоўскае (Энцыклапедыя), Мінск, 2005–2010, т. 1–3.
- 13 Naudojamosi XIX a. pabaigoje sudarytų LM knygų katalogu, С. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, Санктпетербург, 1887.
- 14 *Lietuvos Metrika Kn. Nr. 71, (1585–1586). Užrašytų knyga 71*, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2008, p. 141.

dojamos Viešųjų reikalų, Užrašymų, Pasiuntinių knygos, kurios apima 1566–1623 m. Daugiausia remiamasi Viešųjų reikalų knygomis dėl jose esančių dokumentų įvairovės: privilegijos, suteiktys, mandatai, surašymai ir t. t. Jie atskleidžia kanceliarijos darbo specifiką ir padeda atsakyti į klausimą, kaip kanceliarija veikė, pradedant fiksuojama dokumentų geografija ir baigiant pačia informacija, esančia dokumentuose (pavyzdžiui, kanceliarijos personalo paskyrimai į pareigas ir konkrečių užduočių skyrimas raštininkams ar kitiems kanceliarijos pareigūnams). Šiame tyrime svarbu yra ne pats dokumentas, įrašytas į archyvą, bet dokumentą pasirašęs raštininkas.

LDK kanceliarijos raštininkų funkcija ir pagrindiniai veiklos aspektai 1566–1623 m.

Aukščiausi kanceliarijos vadovai buvo LDK kancleris ir jo pavaduotojas pakancleris. Hierarchiškai po juo rikiuodavosi raštininkai ir rašovai (dijokai), vertėjai, sekretoriai. Sėkmingai klostantis karjerai, raštininkai galėjo pakilti į pakanclerius ar kanclerius, būti paskirti dvaro arba žemės išdininkais arba gauti kitas pareigas, kurios leistų tapti Abiejų Tautų Respublikos senatoriumi. Siekdami išsiaiškinti, kaip raštininko karjerą galėjo lemti jo aktyvumas, pirmiausia apžvelgsime raštininko pareigybę ir pagrindinius veiklos ypatumus.

LDK raštininko pareigybę žinoma nuo XV a. Iki tol Lietuvos didieji kunigaikščiai turėjo raštininkų, tačiau Vytautas buvo pirmasis LDK valdovas, įsteigęs savo kanceliariją¹⁵. 1441 m. atsirado kanclerio pareigybę ir buvo suformuotas pastovus raštininkų korpusas. Tuo metu raštininkai buvo skirstomi taip: rašantys rusėniškai buvo įvardijami „писарь“, o rašantys lotyniškai – „secretarius“, „notarius“. Šiuo laikotarpiu LDK veikė dvi atskiros kanceliarijos: lotyniškoji ir rusėniškoji¹⁶. XVI a. ketvirtajame dešimtmetyje lotyniškieji ir rusėniškokieji raštininkai pradėjo dirbti kartu ir taip buvo panaikintas kanceliarijos dualistiškumas. Iki XVI a. vidurio raštininkai buvo tituluojami sekretoriais bei rašovais (lenk. *diak*), tačiau po 1550 m. nusistovėjo raštininko pavadinimas¹⁷. Raštininkas galėjo dalyvauti LDK Ponų Taryboje kaip patarėjas, tačiau būti visateisiu jos nariu, kaip ir po 1569 m. ATR senato,

15 M. Kosman, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, in: *Studia Źródłoznawcze*, Warszawa, 1969, t. 14, p. 91–119.

16 А. Груша, *Документальная письменность...*, p. 295.

17 *Urządniczy centralni*, p. 118.

negalėjo, nes tam reikėjo bent jau kašteliono pareigų¹⁸. Tad LDK raštininko pareigybės nebuvo priskiriamos prie aukščiausio lygio valstybinių LDK pareigybių. Per 1564–1566 m. teismų ir administracijos reformą buvo nustatytas tikslus LDK raštininkų skaičius – penki, o šeštasis buvo žemės išdininkas. Steponui Batorui valdant šeštasis raštininko etatas buvo panaikintas ir LDK kanceliarijoje liko dirbti penki LDK raštininkai, įskaitant ir žemės išdininką¹⁹. Zigmanto Vazos laikais vėl atsirado šeštojo raštininko „etatas“²⁰. To meto LDK raštininkas lotyniškai buvo įvardijamas ne *scriba*, o *notarius*, rusėniškai ne *nuceu*, o *nucap* (kaip chronologiškai keitėsi raštininkai LDK kanceliarijoje, žiūrėti 1 priedą).

Raštininkai buvo kanceliarijos pareigūnai, kurie labai dažnai suvokiami kaip fiziškai dokumentus sudarydavęs techninis raštinės personalas. Tai – klaida. XVI a. pradžioje LDK raštinė funkcionavo tokia tvarka: rašovai, fiziškai surašinėję dokumentus kanceliarijos pagalbininkai, parengdavo *minutę* arba būsimo dokumento dispozicijos santrauką. Surašant oficialų dokumentą minutės turinys buvo išplečiamas (ypač pirminio protokolo ir eschatokolo būtinosiomis dalimis), o minutės dispozicija patikrinama ir, jei reikia, pataisoma. Galiausiai dokumentas buvo perrašomas, o vėliau dar kartą peržiūrėtas raštininko, patikrintas, ar neprieštarauja Statutui, ir pasirašytas²¹. Savaimė suprantama, kad kartais galėjo nutikti ir taip, jog pats raštininkas nuo pradžios iki galo parengia dokumentą. Taigi dažniausiai LDK raštininkai patys fiziškai nesudarydavo dokumentų, o tik buvo atsakingi už tinkamą jų parengimą. Manytina, kad panaši tvarka galėjo išlikti ir XVI–XVII a. sandūroje, nes tuo laikotarpiu neatsirado naujų techninių priemonių, kurios leistų pagreitinti ar optimizuoti dokumento parengimą. Tačiau kas iš tiesų lengvino kanceliarijos darbą – tai dokumentų spausdinimas. L. Sapiegos vadovavimo kanceliarijai laikotarpiu kvietimai į Seimą, konstitucijos ir kiti vieši dokumentai galėjo būti spausdinami.

18 L. Kieniewicz, *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa, 2000, p. 304.

19 A. Dubonis, Raštininkas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 578.

20 Ibid.

21 А. И. Груша, *Документальная письменность*, p. 274; I. Lappo, *1588 metų Lietuvos Statutas, t. I, Исследование = Tyrinėjimas*, Kaunas, 1934, p. 584.

Iš esmės beveik visi Lietuvos Metrikoje esantys dokumentai atitinka valdovo itinerariumus²². Todėl pagrįstai galime teigti, kad dokumentai būdavo išduodami tik valdovui esant šalia, o juos išduodavo tas asmuo, kuris būdavo šalia valdovo. Bet pasitaiko atvejų, kai dokumentai būdavo išduoti tą pačią dieną skirtingose vietose. Pavyzdžiui, 53-iojoje Lietuvos Metrikos knygoje esantis dokumentas datuojamas 1569 m. gruodžio 8 d.²³, toliau spalio 8 d.²⁴ Dokumentas išduotas 1569 m. gruodžio 8 d. Knišine²⁵, kitas dokumentas 1569 m. gruodžio 8 d. išduotas Tykocine²⁶, o dar kitas datuotas 1569 m. gruodžio 9 d. vėl Knišine²⁷. Taigi kanceliarija veikė nepertraukiamai ir visose tose vietovėse, kur buvo valdovas. Kitaip tariant, valstybės raštinė buvo mobili. Vadinas, raštininkai, pasirašantys dokumentus, buvo šalia valdovo. Gali susidaryti įspūdis, kad aktyvumas ir buvimas šalia valdovo nulemia sėkmingus karjeros šuolius, tačiau kaip pamatysime vėliau – nebūtinai.

Svarbu paminėti, kad nebuvo aiškios raštininkų specializacijos ar pasiskirstymo pagal dokumentų tematiką. Tiesa, ankstyvąją LDK kanceliarijos veiklą tyręs A. Gruša įrodinėjo, kad raštininkai buvo pasiskirstę tam tikrais klausimais²⁸. A. Gruša Vytauto raštininkus skyrė pagal kalbas – lotynų, vokiečių ir rusėnų. Mūsų tiriamuoju laikotarpiu raštininkų skirstymas pagal kalbas nebeturi prasmės, nes XVI a. antroje pusėje–XVII a. pradžioje kalbinės problemos nebebuvo arba beveik nebebuvo. Griežtai identifikuoti raštininkų pagal dokumentų tematiką negalime, tačiau matyti, kad su valstybės išdu susijusias privilegijas dažniausiai pasirašydavo žemės išdininkas. Apie kitų LDK raštininkų specializaciją kalbėti keblu, nes ji nėra tokia ryški. Teigti, kad vieni raštininkai pasirašė ne tokių svarbių, bet daugiau, o kiti svarbesnių, bet mažiau dokumentų – negalime.

22 M. Wrede, Abiejų Tautų Respublikos sostinės: Vilnius ir Gardinas valdovų Jogailaičių ir Vazų itinerarijuose, in: *Lietuva – Lenkija – Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai-kultūriniai ryšiai*, sud. E. Saviščevas, M. Uzorka, Vilnius, 2014, p. 414–433.

23 LVIA, Lietuvos Metrika, 53-ioji Užrašymų knyga (mikrofilmas), l. 22–22v.

24 Ibid., l. 23.

25 Ibid., l. 23 v.

26 Ibid., l. 24.

27 Ibid., l. 24 v.

28 А. И. Груша, Документальная письменность..., p. 294.

Raštininkų aktyvumas pagal pasirašytų dokumentų skaičių. Savaiame suprantama, kad ne visi dokumentai patekdavo į Lietuvos Metriką, tačiau ne lengva pasakyti, koku principu dokumentai būdavo atrenkami ir įrašomi į šias knygas. Be kita ko, tai lėmė ir finansai. Mat vieno lapo įrašas į Lietuvos Metrikos knygą kainavo 12 grašių, tiek pat kainavo išrašas. Dokumento įkainis už vieną lapą buvo 1–2 grašiai²⁹. Dar brangiau kainavo privilegija, o raštininkas už darbą paimdavo 12 grašių³⁰. Tokią kainą diktavo brangios raštvedybos priemonės. R. Ragauskienė nurodo, kad Mikalojui Radvilai Našlaitėliui kainavo popierius, vaškas ir pergamentas³¹. Tad visai nenuostabu, kad valdovo privilegijos kanceliarijoje buvo išduodamos paprastuose popieriaus lapuose, tai liudija ir išlikę dokumentai³² bei įrašai „подпис господарского по латине Stephanus Rex, на папере с печатю Великого Князтво Литовского“³³.

Šio straipsnio 2 ir 3 prieduose matomas raštininkų sudarytų dokumentų skaičius akivaizdžiai patvirtina, kad XVI ir XVII a. sandūroje dokumentų poreikis nuolatos didėjo. Pavyzdžiui, XVII a. pradžioje vienam raštininkui sudaromų dokumentų teko daugiau dar ir dėl to, kad raštininkų etatų, palyginti su XVI a. antra puse, sumažėjo. Akivaizdu ir tai, kad raštininkai, kurių specializacija buvo diplomatijos sritis (Jonas Šimkavičius, Mikalojus Haraburda, Andriejus Ivanovičius Obrinskis) dokumentų pasirašė mažiau (žiūrėti 2 ir 3 priedus). Verta atkreipti dėmesį, kad visgi asmenys, kurie vėliau gavo aukščiausias pareigas kanceliarijoje – tapo kancleriu ar pakancleriu, pasižymėjo itin dideliu produktyvumu.

Tiesa, kai kurių LDK raštininkų aktyvumą ar pasyvumą paaiškinti nėra paprasta. Pavyzdžiui, Steponas Pacas LDK raštininku buvo paskirtas tiriamojo laikotarpio pabaigoje (1 priedas). Per septynerius tarnybos metus Pacas pa-

29 R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius, 2015, p. 66.

30 A. Dubonis, *Raštininkas*, p. 585.

31 R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 67.

32 VUB, Rankraščių skyrius, f. 48, b. 32805, Raštas, kuriuo Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza Trakų klebonui Vilniaus kustošui Benediktui Vainai pristato Svėdasų kleboną Grigalių Laromskį Anykščių bažnyčiai. Interaktyvus [žiūrėta: 2020-08-10]. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/atmin-tis:VUBo1_000367308#00001

33 LVIA, Lietuvos Metrika, 78-oji Užrašymų knyga (mikrofilmas), Privilegija Oršos miestui, l. 37.

sirašė kelis kartus daugiau dokumentų, negu kad Elijas Pilgrimovijus per 20 darbo kanceliarijoje metų (2 priedas). Kita vertus, Pacas raštininku paskirtas tais pačiais metais, kaip ir Aleksandras Gosievskis (1 priedas). Lyginant šių dviejų asmenų darbinį produktyvumą matyti, kad per tuos pačius septynerius metus Gosievskis pasirašė du kartus daugiau dokumentų negu Pacas (2 priedas). Gosievskio atvejį paaiškinti lengviau, nes jis buvo svarbiausias L. Sapiegos patikėtinis. Gosievskis buvo pasiūstas į LDK 1611 m. atkovotą Smolenską perimti visą administravimą ir užtikrinti Smolensko paklusnumą LDK.

Dėl ribotos šio straipsnio apimties negalime aptarti visų, tačiau verta pagngrinėti penkių aktyviausių raštininkų: Leono Sapiegos, Gabrieliaus Vainos, Eustachijaus Valavičiaus (būsimojo Vilniaus vyskupo), Motiejaus Vainos ir Aleksandro Gosievskio (3 priedas), biografijas pagal tris klausimus: 1) gimimo data arba pirmasis paminėjimas šaltiniuose, mirties data; 2) išsilavinimas; 3) karjeros raida centrinėse valstybės institucijose. Kilmė ir užtarėjai bei religija galėjo lemti asmens patekimą į kanceliariją, tačiau jie negalėjo stipriai paveikti asmens aktyvumo.

Leonas Sapiega (herbas Lapinas, taip pat naudotasi ir Lelija³⁴)

1) Gimė 1557 m. balandžio 4 d., mirė 1633 m. liepos 7 d. 2) Vaikystėje Sapiega pateko į Radvilos Juodojo dvarą, vėliau kartu su jo vaikais vyko mokytis į Leipcigą. Pasak Stanislovo Lazutkos, Sapiega puikiai mokėjo lenkų, lotynų ir rusėnų kalbas³⁵. Tačiau Arkadiuszo Czwołeko nuomone, Sapiega lenkų mokėjo prastai, o lotynų visai nemokėjo³⁶. 3) Grįžęs į LDK, M. Radvilos Rudojo užtarimu, apie 1577–1578 m. tapo valdovo dvarioniu. 1580 m. paskirtas valdovo sekretoriumi, 1581 m. – LDK raštininku, 1585 m. – LDK pakancleriu. Czwołeko nuomone, kancleriui Valavičiui Sapiega imponavo kaip natūralus kandidatas eiti pakanclerio pareigas. Pagrindinis Sapiegos konkurentas buvo Mikalojus Haraburda, ilgametis kanceliarijos senbuvis ir labai patyręs diplomatas. O Sapiega buvo jaunas, ypač aktyvus ir remiamas Radvilų. Galbūt šie

34 A. Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, parengė: S. Narbutas, E. Rimša, Vilnius, 2015, p. 558.

35 S. Lazutka, *Leonas Sapiega: gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros*, Vilnius, 1998, p. 5.

36 A. Czwołek, *Piórem i Buławą: działalność polityczna Lew Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń, 2012.

veiksniai ir nulėmė jo tapimą pakancleriu. Panašu, kad Sapiegos ir Valavičiaus santykiai susiklostė, nes beveik visą Valavičiaus kanclerjavimo laikotarpį Sapiega buvo šalia jo ir, tikėtina, iš jo mokėsi. Net paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, 1587 m. lapkričio mėnesį, Gardine Valavičius kartu su Sapiega rūpinosi valstybės reikalais, susirašinėjo su Lenkijos senatoriais, rengė universalus, instrukcijas ir kitą seimeliams reikiamą dokumentaciją. E. Valavičiui mirus, L. Sapiega darbą tęsė toliau³⁷. Nuo pat savo atėjimo į kanceliariją L. Sapiega du kartus vadovavo pasiuntinybėms į Maskvą.

Gabrielius Vaina (herbas – Trimitai³⁸)

1) Gimimo data nežinoma. Pirmieji paminėjimai LM susiję su jo, kaip LDK raštininko, paskyrimu 1585 m. Andrzejaus Rachubos ir Henryko Lulewicziaus sudarytame LDK centrinių pareigūnų sąrašė Vaina nurodomas ir kaip pasaulietinis referendorius³⁹. Mirė 1615 m. 2) Nėra žinių, kad Vaina būtų studijavęs, greičiausiai, kaip ir brolis, išsilavinimą bus įgijęs kokio nors didiko ar valdovo dvare. 3) LDK raštininku tapo 1585 vasario 26 d.⁴⁰ 1589 m. buvo paskirtas pakancleriu.

Eustachijus Valavičius (būsimasis Vilniaus vyskupas) (Bogorija)

1) Gyveno 1572–1630 m. 2) Apie 1591 m. E. Valavičius pradėjo dvasininko karjerą. Po kurio laiko išvyko studijuoti į Romą. 3) 1600 m. tapo LDK dvasiniu referendoriumi. 1605 m. – LDK raštininku. 1615 m. su L. Sapiegos ir Jono Karolio Chodkevičiaus pagalba Valavičius buvo paskirtas pakancleriu⁴¹. 1617 m. E. Valavičius atsisakė pakanclerio pareigų dėl Vilniaus vyskupo posto ir kartu pasirūpino, kad jo vietą kanceliarijoje užimtų brolis Jeronimas Valavičius. Pastarasis kanceliarijoje darbavosi nuo 1589 m. ir kartu su M. Vaina buvo tie raštininkai, kurių pasirašytų dokumentų Lietuvos Metrikoje yra daugiausia.

37 A. Czołłek, *op. cit.*, p. 56.

38 A. Kojalavičius-Vijūkas, *op. cit.*, p. 683.

39 *Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, A. Rachuba, Wrocław, 1992 (toliau – *Urządnicy centralni*), p. 173.

40 LM, 73-ioji Užrašymų knyga (mikrofilmas), l. 71v–72; LM, 74-oji Užrašymų knyga, l. 16v–17.

41 A. Czołłek, Lew Sapieha, p. 368.

Motiejus Vaina (herbas Trimitai)

1) Motiejaus Vainos gimimo data nežinoma. LM pirmą kartą aptinkamas 1585 m. kaip karaliaus sekretorius⁴². 2) Išsilavinimas nežinomas. 3) 1582 m., dar nedirbdamas raštininku, dalyvavo priimant Maskvos pasiuntinius⁴³. LDK raštininku tapo 1589 m., kai L. Sapiega buvo paskirtas kancleriu, o G. Vaina pakancleriu. 1592 m. spalio 15 d. Užvenčio tijūnijos suteikimo privilegijoje minima, kad M. Vaina kanceliarijoje dirbo dar Stepono Batoro valdymo metu ir kad „dabar“ gyvena šalia valdovo. Minėtoje privilegijoje išvardyti visi Vainos nuopelnai: lojalus kanceliarijos darbuotojas, padaręs daug įvairių paslaugų valdovui, vyko į Maskvą ir lydėjo Zigmantą Vazą į Švediją⁴⁴. Kitaip nei įprasta, privilegija pasirašyta ne kito kolegos raštininko, o paties kanclerio Sapiegos. 1605 m. Vaina buvo paskirtas LDK dvaro išdininku. Jis yra daugiausia LM dokumentų pasirašęs raštininkas tiek per Sapiegos vadovavimo kanceliarijai laikotarpį, tiek per visą mūsų tiriamąjį laikotarpį. Atrodo, kad Vaina nesivėlė į jokias intrigas, politiniame gyvenime buvo pasyvus arba veikė užkulisiuose. Pažymėtina, kad būdamas aktyviausias kanceliarijos darbuotojas, M. Vaina retai minimas kitų raštininkų laiškuose, o istoriografijoje aptinkamas bene rečiausiai iš visų šiame tyrime aptartų raštininkų.

Aleksandras Gosievskis⁴⁵ (herbas – Naktikovas⁴⁶)

1) Gimimo data nežinoma. 1596 m. paskirtas kanceliarijos regentu⁴⁷. Mirė 1639 m. 2) Apie Gosievskio išsilavinimą žinių nėra. 3) LDK raštininku tapo tik 1615 m. Gosievskis buvo autoritetingas kanceliarijos pareigūnas, neretai

42 LM, 73-ioji Užrašymų knyga (mikrofilmas), l. 23–23l.v.

43 M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1569–1604 metais*, Kaunas, 2018, p. 204.

44 Lietuvos Metrika, 76-oji Užrašymų knyga (mikrofilmas), l. 384 v.–385l.v.

45 S. Herbst, Aleksandr Gosiewski, PSB, t. VIII, 1959–1960, p. 339–340. Apie A. Gosievskio kilimą karjeros laiptais plačiau žiūrėti: V. Liepuonius, Leono Sapiegos politinės grupuotės galios akumuliacinio mechanizmai: Aleksandro Korvino Gosievskio atvejis, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 39, Vilnius, 2016, Liepuonius analizuoja, kaip A. Gosievskis pasiekė aukštą postą – tapo LDK kanceliarijos raštininku ir apsiriboja laiku tik iki XVI a. pabaigos.

46 A. Kojalavičius-Vijūkas, *op. cit.*, p. 224. Nurodoma, kad šis herbas į Lenkiją atkeliavo iš Vengrijos.

47 *Urzędnicy centralni*, p. 175.

pavadavo ir patį kanclerį. Pavyzdžiui, 1599 m., kai Sapiega išvyko į Livoniją stebėti vietinių nuotaikų, į Varšuvą nuo kanceliarijos buvo pasiūstas Gosievskis⁴⁸. 1600 m. jis kartu su pakancleriu Sapiega vyko į Maskvą. 1605 m. Zigmantas Vaza Gosievskį išsiuntė į Maskvą pasveikinti Dmitrijaus I Apsišaukėlio šiam užėmus sostą⁴⁹. 1608 m. Gosievskis buvo vėl pasiūstas į Maskvą⁵⁰. 1609 m. jis buvo komandiruotas į pasienį su Maskva tam, kad išsiaiškintų tuometinę vietos situaciją. Gosievskis situaciją įvertino teigiamai, L. Sapiegai perdavė žinią, kad susiklosčiusi situacija yra palankiausias laikas intervencijai. Maža to, Gosievskis pats pradėjo propagandinę akciją formuodamas nuomonę, kad maskvėnams dabar yra pats geriausias laikas pasiduoti⁵¹. L. Sapiega vietoj savęs Gosievskį į Maskvą pasiuntė 1610 m., parengęs jam išsamias instrukcijas⁵². Maskvoje Gosievskis išbuvo iki 1613 m. Plačiau jis reiškėsi diplomatinėje srityje. Apskritai, XVII a. pirmoje pusėje geriausiai situaciją Maskvoje išmanė A. Gosievskis, J. K. Chodkevičius ir Oršos seniūnas Andrius Sapiega. 1625 m. Gosievskis pasiekė savo karjeros viršūnę – tapo Smolensko vaivada. Toliau bendradarbiavo su L. Sapiega. Taip pat palaikė Kristupą II Radvilą, nes dar 1625 m. pabaigoje Vilniaus, Ukmergės ir Trakų seimeliuose buvo iškeltas pasiūlymas atlyginti K. Radvilai už Biržų pilį, nes jis išgelbėjo Vilnių⁵³.

Taigi iš biografijų matome, kad aktyvumas kanceliarijoje su studijomis universitetuose nekoreliuoja, nes trys iš penkių: A. Gosievskis, G. Vaina ir M. Vaina, universitetuose nestudijavo ar bent jau neturime tokių duomenų. Tačiau studijos universitetuose koreliuoja su itin aukštomis pareigomis. L. Sapiega studijavo, veikė aktyviai ir vėliau tapo pakancleriu bei kancleriu. Panašiai klostėsi E. Valavičiaus, kuris buvo paskirtas LDK pakancleriu, o vėliau tapo Vilniaus vyskupu, karjera.

Išvados. Gauti statistiniai duomenys leidžia daryti išvadą, kad asmenys, kurie buvo aktyvūs kasdieniame darbe, sėkmingiau kilo karjeros laiptais. Tai Leonas Sapiega, Gabrielius Vaina, Eustachijus Valavičius (būsimasis Vilniaus vys-

48 A. Czwołek, *op. cit.*, p. 133.

49 *Ibid.*, p. 200.

50 *Ibid.*, p. 247.

51 *Ibid.*, p. 254.

52 *Ibid.*, p. 277.

53 *Ibid.*, p. 272.

kupas) ir Aleksandras Gosievskis. Jie kanceliarijoje darbą pradėjo gana jauno amžiaus ir įgijo nemažai patirties. Tai rodo, kad patirtis kanceliarijoje buvo itin vertinama, tačiau norint užimti aukščiausias postus vien tik patirties ne-užteko. Atliktas tyrimas leidžia susieti asmens aktyvumą ir išsilavinimą su itin sėkminga karjera.

Išsilavinimo svarbą ir įtaką raštininko karjerai iliustruoja ir brolių Valavičių atvejais. E. Valavičius vyresnįjį brolių Jeronimą lenkė geresniu išsilavinimu, aktyvumu kanceliarijoje, greičiau pasiekė pakanclerio postą. Šis atvejis rodo, kad kylant karjeros laiptais nebuvo svarbu, kiek laiko asmuo iki tol dirbo kanceliarijoje. Vadinasi, išsilavinimas, aktyvumas ir gebėjimas palaikyti gerus santykius su socialine aplinka raštininko karjerai buvo svarbesni dalykai, nei turimas darbo stažas. Šį teiginį pagrindžia ir L. Sapiegos atvejis. Skiriamas į kanclerius jis aplenkė tokius institucijos senbuvius kaip M. Hara-burdą ar Venclovą Agripą. 1585 m. G. Vaina buvo paskirtas raštininku, o jau po ketverių metų tapo pakancleriu, aplenkdamas tiek V. Agripą, tiek kitus ne vienerius metus kanceliarijoje dirbusius asmenis.

Kita vertus, svarbu nepamiršti ir neformalios įtakos. Antai M. Vaina buvo vienas aktyviausių LDK kanceliarijos raštininkų, tačiau išpūdingos karjeros nepadarė. Kanceliarijos dokumentai buvo išduodami tik su valdovo žinia. Tai reiškia, kad M. Vaina nebūtų galėjęs parengti tokio kiekio dokumentų, jei nebūtų buvęs šalia valdovo. Buvimą šalia valdovo M. Vaina galėjo išnaudoti asmeniniais tikslais, tačiau aplinkybės jam susiklostė ne itin palankiai, nes jo buvimo kanceliarijoje laikotarpiu nesikeitė nei kancleris, nei pakancleris. Tai-gi visą laiką aukštesni postai buvo užimti. Kita vertus, M. Vaina nebuvo labai išsilavinęs ir negalėjo pasigirti žinomais to meto valstybėje užtarėjais. Šios aplinkybės galėjo lemti didesnę darbo kiekį. Nefiksuota, kad M. Vaina būtų siūstas dalyvauti sprendžiant ginčus dėl sienos, dalyvavęs kokiose nors komi-sijose ar atlikęs kitokius valdovo pavedimus, kaip, pavyzdžiui, A. Gosievskis ar kai kurie kiti kanceliarijos pareigūnai.

Manome, kad asmens pasyvumą LDK kanceliarijoje labiausiai lėmė as-mens preferencijos ir kitos priežastys, kurių šiandien dėl išlikusių šaltinių sto-kos negalima paaiškinti.

The Career of Scribes of the Grand Duchy of Lithuania and the Factors That influenced It according to the 1566–1623 Lithuanian Metrics Data

VITA MALAŠINSKIENĖ

Keywords: chancellery, scribe, document, Lithuanian Metrics, Ruthenian, Latin.

Summary. The article examines what influence the number of signed documents had on the careers of GDL scribes. In order to do this, a statistical method is used in this article. The statistical data (see appendices no. 2 and 3) lead to the conclusion that persons who were active in their daily work were more successful in climbing the career ladder. These are Leonas Sapiega, Gabrielius Vaina, Eustachijus Valavičius (the future bishop of Vilnius) and Aleksandras Gosievskis. These individuals have one thing in common – they all started working in the office at a relatively young age. The conducted research allows to see a connection between a person's education, his professional activity and a more successful career. However, it is important not to forget the informavo influence as well. For example, M. Vaina was one of the most active scribes of the LDK office, but he did not have an impressive career. The importance and influence of education on the career of a scribe is also illustrated by the case of Valavičius brothers. E. Valavičius surpassed his older brother Jeronimas with having a better education, being more active in the chancellery which allowed him to reach the post of chancellor sooner. This case shows that it didn't matter how long a person had worked in the office before moving up the career ladder. Consequently, education, activity and the ability to maintain good relations with the social environment were more important for the career of a scribe than the work experience.

1 priedas. LDK kanceliarijos pareigūnų kaita

	Žemės iždininkas	Dvaro raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Pakancleris	Kancleris	
1566										1566
1567										1567
1568										1568
1569										1569
1570	Mikalojus Naruševičius									1570
1571		Laurynas Vaina	Mikalojus Savickis		Bazilijus Drevinskis			Eustachijus Valavičius	Mikalojus Radvila Rudasis	1571
1572										1572
1573										1573
1574										1574
1575										1575
1576				Mikalojus Haraburda						1576
1577	Laurynas Vaina									1577
1578										1578
1579										1579
1580		Teodoras Skuminas Tiškevičius				Venclovas Agripa	Andrejus Ivanovičius Obrinskis	Kristupas Radvila Perkūnas		1580
1581			Leonas Sapiega							1581
1582	Jonas Hlebavičius				Mikalojus Jasienskis				Eustachijus Valavičius	1582
1583										1583
1584										1584
1585										1585
1586			Gabrielius Vaina					Leonas Sapiega		1586
1587	Teodoras S. Tiškevičius	Dmitrijus Chaleckis								1587
1588										1588
1589										1589
1590										1590
1591										1591
1592	Dmitrijus Chaleckis	Petras Viesialovskis	Motiejus Vaina	Jeronimas Valavičius						1592
1593										1593
1594										1594
1595										1595
1596										1596
1597						Elijas Pilgrimovijus				1597
1598										1598
1599	Andrejus Zaviša									1599
1600		Jeronimas Valavičius						Gabrielius Vaina		1600
1601										1601
1602										1602
1603										1603
1604										1604
1605									Leonas Sapiega	1605
1606		Motiejus Vaina								1606
1607										1607
1608										1608
1609		Eustachijus Tiškevičius	Eustachijus Valavičius							1609
1610	Jeronimas Valavičius									1610
1611										1611
1612										1612
1613										1613
1614										1614
1615										1615
1616		Kristupas Naruševičius					Jonas Druskis Sokolinskis			1616
1617								Eustachijus Valavičius		1617
1618								J. Valavičius		1618
1619	Kristupas Naruševičius	Paulius Valavičius	Aleksandras Gosievskis		Steponas Pacas					1619
1620										1620
1621										1621
1622										1622
1623										1623
	Žemės iždininkas	Dvaro raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Pakancleris	Kancleris	

2 priedas. Raštininkų pasirašytų dokumentų skaičius

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Darbo kanceliarijoje metai	Pasirašytų dokumentų skaičius	Per metus pasirašytų dokumentų vidurkis
1	Jonas Šimkavičius	1566–1569	6	2
2	Laurynas Vaina	1566–1580	191	13,6
3	Mikalojus Naruševičius	1566–1575	1	–
4	Bazilijus Drevinskis	1566–1576	479	47,9
5	Mykolas Haraburda	1566–1584	95	5,2
6	Motiejus Savickis	1566–1581	422	28,1
7	Mikalojus Jasienskis	1576–1600	181	7,5
8	Venclovas Agripa	1576–1586	511	51,1
9	Andriejus Ivanovičius-Obrinskis	1574–1589	100	6,66
10	Eustachijus Valavičius, kancleris	1566–1579	253	19,4
11	Leonas Sapiega	1581–1585	736	184
12	Gabrielius Vaina	1585–1589	782	195,5
13	Eustachijus Valavičius	1605–1615	622	62,2
14	Jeronimas Valavičius	1589–1617	744	26,6
15	Jonas Hlebavičius	1580–1586	2	–
16	Elijas Pilgrimovijus	1586–1608	149	6,8
17	Motiejus Vaina	1589–1607	1732	96,22
18	Dmitrijus Chaleckis	1590–1598	14	1,75
19	Andriejus Zaviša	1598–1602	0	0
20	Jonas Druckis-Sokolinskis	1607–1630	502	31,3
21	Jonušas Skuminas Tiškevičius	1607–1621	463	33,0
22	Steponas Pacas	1615–1635	409	51,1
23	Aleksandras Gosievskis	1615–1625	912	114
24	Kristupas Naruševičius	1618–1630	1	–

3 priedas. Raštininkų aktyvumas kanceliarijoje pagal pasirašytų dokumentų skaičių